

# P OSTKOLONIALE MATURITEIT?

HOE BELGIË OMGAAT MET KOLONIALE STRAATNAMEN EN STANDBEELDEN

De indruk bestaat dat België, en zeker Vlaanderen, op een volwassen manier met zijn koloniale verleden omgaat. Vroeger was er vooral stilzwijgen of nostalgie, en rond de eeuwwisseling leidden de boeken van Adam Hochschild over de genocide onder Leopold II en van Ludo De Witte over de moord op Lumumba tot hevige en emotionele debatten. Tegenwoordig kan men echter probleemloos kritiek geven. En steeds vaker brengt die zaken in beweging. In december 2015 werden sommige eerbetuigingen afgelast naar aanleiding van de honderdvijftigste verjaardag van de troonsbestijging van de tweede vorst van België. En het vernieuwde Afrikamuseum van Tervuren dat in 2017 de deuren zal openen, belooft de taboes niet uit de weg te gaan.

Toch is die postkoloniale maturiteit slechts schijn. België staat nog niet zo ver in de verwerking van zijn koloniale geschiedenis als wij denken. Zeker Vlaanderen luistert nog steeds alleen naar zichzelf: niet één Congolese historicus is ooit naar het Nederlands vertaald. Het heeft ook weinig oor voor tegenstemmen. Congolese en andere kritieken op David Van Reybrouck worden genegeerd. Een nieuwe studie over Lumumba van de Leuvense historicus Emmanuel Gerard en zijn Amerikaanse collega Bruce Kuklick verscheen begin 2015 bij Harvard University Press. Ze werd meteen met verscheidene reviews onthaald in de Engelstalige pers, maar kreeg in België slechts één recensie in 2015, in *De Tijd* op 1 augustus, een half jaar na datum en in volle komkommertijd.<sup>1</sup>

## KOLONIALE STRATEN EN BEELDEN

Ook de publieke ruimte getuigt van navelstaarderij en is nog diep doordrongen van oude koloniale propaganda. Ons land wemelt van standbeelden en straatnamen die

#### IDESBALD GODDEERIS

werd in 1972 geboren in Kananga (Congo). Hij doceert imperiale geschiedenis aan de KU Leuven. Recentelijk publiceerde hij *Spioneren voor het communisme. Belgische prominenten en Poolse geheim agenten* (Lannoo, 2013) en redigeerde hij *Het wiel van Ashoka. Belgisch-Indiase contacten in historisch perspectief* (Universitaire Pers Leuven, 2013).  
Contact: idesbald.goddeeris@arts.kuleuven.be.

---

waren opgericht om de activiteiten in Congo te legitimeren en te verheerlijken. Het telt minstens vijftien monumenten voor Leopold II: ruitbeelden in Oostende en Brussel; standbeelden in Aarlen, Bergen, Ekeren, Elsene en Namen; en borstbeelden in Gent, Genval, Halle, Hasselt, Oostende, Oudergem, Tervuren en Vorst. Alleen Albert I, de Koning-Ridder van WO I, heeft nog meer gedenktekens. De tweede Belgische koning en stichter van de Congo Vrijstaat wordt bovendien in heel wat andere steden, van Koksijde tot Verviers, met een straatnaam geëerd. Het blijft opmerkelijk dat België zo licht omgaat met de architect van een regime dat miljoenen mensen de dood injoeg.

Er zijn ook nog veel andere koloniale straatnamen. In Brussel alleen al zeker een veertigtal. Toegegeven, de meeste verwijzen naar militairen die niet meer met Congo in verband gebracht worden. Maar in de Sergeant De Bruynestraat in Anderlecht licht het straatnaamplaatje toe dat die “als held in Belgisch Kongo [is] gestorven voor de beschaving” en in de Generaal Fivéstraat in Etterbeek lezen we: “nam deel in 1893 aan de veldtocht tegen de slavernij in het gebied van de Hoge-Congo”. Zelfs in hartje Brussel is er een Koloniënstraat “ter herinnering aan de inlijving van den Congo (1908)”. Misschien vormen deze straten geen onderdeel meer van actieve herinneringspolitiek, maar zij tonen wel dat België zijn koloniale verleden nog steeds warm in het hart draagt, of op zijn minst geen besef heeft van de gevoeligheden die het bij bepaalde bevolkingsgroepen kan oproepen. Anno 2016 heeft de hoofdstad van Europa nog altijd een Leopoldstadplein, alsof zij wil vergeten dat de naam van de stad waarnaar het verwijst al een halve eeuw eerder in Kinshasa is veranderd.

In andere landen wordt de publieke ruimte vaker bijgestuurd. Dat kan op verschillende wijzen. Sommige gedenktekens worden gewoon weggehaald. In Parijs werden de namen van koloniale helden nabij de voormalige Koloniale School in de jaren tachtig verwijderd, en in de VS nam de universiteit van Saint Louis in mei 2015 het standbeeld weg van de Belgische Sioux-missionaris Pieter-Jan De Smet omdat het de blanke suprematie symboliseerde. Andere monumenten krijgen een nieuwe bestemming. Het *Reichskolonialehrendenkmal* in Bremen werd in 1990 omgevormd tot het *Antikolonialdenkmal*; het Amsterdamse standbeeld voor Johannes Van Heutsz, de pacificator van de bloedige Atjeh-oorlog, werd in 2007 getransformeerd tot het Monument Indië-Nederland. Telkens werden oude inscripties vervangen door nieuwe en meer neutrale verwijzingen. Bij nog andere monumenten bleef alles intact, maar werden er wel nieuwe bijkomende informatiebordjes geplaatst, zoals bij Carl Peeters in Hannover in 1988, of bij Jan Pieterszoon Coen in het Nederlandse Hoorn in 2011. Nog een andere uitweg is compensatie met beelden voor antiekoloniale helden, zoals voor de Surinaamse schrijver en verzetsstrijder Anton de Kom (Amsterdam, 2006) of voor Mahatma Gandhi in Londen (op Tavistock Square sinds 1968 en op Parliament Square sinds maart 2015). Ook straatnamen worden aangepast: in München werd de *Von Trothastrasse* herdoopt in de *Hererostrasse*. De man achter het *Vernichtungsbefehl* in Duits-Zuidwest-Afrika in 1904 ruimde plaats voor zijn slachtoffers.

Uiteraard voerden onze buurlanden zulke veranderingen niet altijd en overal even enthousiast door en bleven veel andere monumenten ongewijzigd. Toch is het opvallend dat België amper stilstaat bij zijn voormalige koloniale propaganda. Geen enkele koloniale straat heeft al een nieuwe naam gekregen en niet één koloniaal monument is al verwijderd of omgevormd. De enige uitzondering is het ruiterbeeld van Leopold II aan de Oostendse Zeedijk. In april 2004 zaagde een actiegroep een hand af van een van de omringende beelden van dankbare zwarten. Het stadsbestuur besloot de schade niet te herstellen. De socialistische schepen van Internationale Samenwerking opperde dat het monument “nu beter beantwoordt aan de historische werkelijkheid”, al toonden zijn christendemocratische collega voor Cultuur en Monumentenzorg en de liberale nationale Kamervoorzitter zich geschandaliseerd door die uitspraak.

#### **NIEUWE BEELDEN EN INFOPLAATJES**

België heeft ook nog geen enkel standbeeld voor Congolezen. Het richt nog nieuwe gedenktekens op, maar die blijven alleen de kolonisator huldigen. Vlaanderen eert vooral missionarissen, onder meer met een monument voor pater Désiré Pellens in Neerpelt (2002), een borstbeeld voor pater Jozef Van Wing in Herk-de-Stad (2005) en een gedenkplaat voor pater Petrus Vertenten in Hamme (2009). De stad Deinze gaf in 2008 ook een nieuwe en meer centrale plaats aan het monument voor Jules Van



Een borstbeeld van koning Leopold II dat in 2005 op een rotonde in Genva is geplaatst, Foto Idesbald Goddeeris.

Dorpe, die tussen 1895 en 1898 een vrijwilligersleger in de Congo Vrijstaat leidde en betrokken was bij dwangarbeid en terreur. Franstalig België zet zelfs Leopold II nog op een nieuw voetstuk: in juni 2005 werd een rotonde in het Waals-Brabantse Genva opgesmukt met zijn borstbeeld.

De enige toegevingen die al zijn gedaan in België, zijn twee informatiebordjes. In Halle werd in september 2009 een plaatje geplakt op het monument voor Leopold II. Het gaf context bij de oprichting in 1949-53 en benadrukte dat “de rubber- en ivoorhandel die grotendeels in handen was van de koning een zware tol eiste aan Kongolese levens”. In Wilrijk werd in mei 2015 een informatiebord geplaatst bij het beeld van Constant De Deken, een scheutist die in 1896 in Congo stierf. Het legde uit dat het standbeeld van 1904 “uitdrukking [geeft] aan de toenmalige verhoudingen tussen Europeanen en Afrikanen in de Onafhankelijke Congostaat”. Het beeld van De Deken troont uit boven een halfnaakte en knielende Afrikaan.

Beide infoplakkaatjes kwamen er in specifieke omstandigheden. Dat in Halle was het resultaat van een lang proces. Al vanaf 2001 brachten gemeenteraadsleden van het Vlaams-progressieve Spirit het thema in de gemeenteraad. Ze gebruikten het niet alleen voor hun antimonarchistische profilering, maar koppelden het ook aan de communautaire agenda en hadden kritiek op het feit dat het monument in twee talen was opgesteld. Dat was een slimme zet in een taalgrensstad die gevoelig is voor verfransing. Het initiatief kreeg de steun van onder meer de christendemocratische burgemeester, die eerst de stadsarchivaris en vervolgens een plaatselijke historicus opdroeg om een toelichtende tekst te schrijven.



Brussel, Foto Idesbald Goddeeris.

In Wilrijk daarentegen gebeurde alles veel sneller. Het beeld van De Deken was vanaf maart 2009 weggenomen voor restauratie, kreeg in maart 2011 een nieuwe plaats aan de rand van het heringerichte plein, en stond centraal op de erfgoeddag van 22 april 2012, onder meer met een tentoonstelling en een levend standbeeld. Op dat moment had niemand moeite met de boodschap en de symboliek. Een jaar later stond de missionaris echter opnieuw in de schijnwerpers en werd zijn standbeeld als racistisch en kwetsend bestempeld. De districtsburgemeester haastte zich om de eisen in te willigen van de critici – vooral enkele migranten die zich groepeerden in een nieuwe vereniging, DecolonizeBelgium. Zijn partij, de N-VA, was er immers op gebrand om de extreme kantjes van haar Vlaams-nationalistisch profiel te verzachten en wou zeker niet met racisme geassocieerd worden. Bovendien linkte DecolonizeBelgium de zaak aan bredere debatten met een nationale reikwijdte. In het najaar van 2013 waaide de discussie rond Zwarte Piet die al enige tijd in Nederland woedde, ook over naar Vlaanderen. En in het voorjaar van 2014 confronteerde het staatsbezoek van de Amerikaanse president Obama de Vlaamse samenleving met haar latente racisme toen een in eigen ogen onschuldige cartoon die Obama als een aap afbeeldde, en een nog meer goed bedoelde levensgrote speculaas van Obama met dikke lippen en een dikke neus, heel wat verontwaardiging uitlokten in de Verenigde Staten. Tijdens deze debatten legden de actievoerders in Wilrijk een verband met De Deken en hekelden zij diens standbeeld als een ander voorbeeld van racisme. Met de missionaris zelf of met het koloniale project waar hij aan deelnam, hadden zij geen moeite. Ook dat was een reden voor hun succes: een missionaris ligt minder gevoelig dan een koning.

## LOZE BELOFTEN

Alle andere protesten bleken vruchteloos. De actie rond Leopolds ruiterbeeld in Oostende in 2004 kende inderdaad navolging, en de jaren nadien werden onder meer de monumenten voor Leopold II in Ekeren bij Antwerpen (december 2006, juni 2007 en november 2009), Tervuren (december 2009), Namen (juni 2011) en vooral Brussel (september 2008, juli 2010 en december 2013) toegetakeld met graffiti of rode verf. Telkens werd die verwijderd en werd de actie voorgesteld als een vandalenstreek.

Aanvankelijk leek het protest soms resultaten op te leveren. In 2004 kondigden de stadsbesturen van Blankenberge en Gent aan om infoplakkaatjes te plaatsen bij hun koloniale standbeelden. De jaren nadien kwamen ze echter op die beloftes terug. Hetzelfde gebeurde met het Koloniaal Monument in het Jubelpark: de bevoegde Brusselse minister Evelyne Huytebroeck (Ecolo) beloofde in 2011 een bijschrift te plaatsen, maar dat staat er anno 2016 nog steeds niet. De stad Diksmuide ging zelfs nog verder met het standbeeld van Generaal Jacques, die tussen 1887 en 1905 in Congo had gediend, in oktober 1914 gewond werd in de slag van Diksmuide en er daarom in 1930 een monument had gekregen dat ook wordt versierd met een dankbare Congolees. Het stadsbestuur liet het beeld klasseren als een beschermd oorlogsmonument en schoof de bevoegdheid zo door naar de Vlaamse regering.

Ook straatnamen bleven ongewijzigd. Voorstellen in de gemeenteraden van Blankenberge, Oostende en Brugge (2004) en Tienen en Sint-Niklaas (2010) om naar Leopold II genoemde straten te herdopen, draaiden op niets uit. De socialistische burgemeester van Oostende schoof zijn eigen belofte van 2010 om een Lumumbastraat op te richten, in 2014 op de lange baan. Ook in Brussel zit het dossier over een Lumumbaplein muurvast. Sommige organisaties, nu overkoepeld in het Collectif Mémoire Coloniale, zetten zich al meer dan tien jaar tevergeefs in om een nieuw en naamloos pleintje in Elsene naar Patrice Lumumba te vernoemen. Ze hangen sinds mei 2011 geplastificeerde nepstraatnaambordjes op en overtuigden Google Maps om de naam “Futur Place Lumumba” in juli 2015 op zijn online kaarten toe te voegen. Toch is het Collectif er nog niet in geslaagd om het Lumumbaplein officieel te laten erkennen. Tijdens een debat in de gemeenteraad van Elsene in het najaar van 2013 toonden niet alleen de groene en christendemocratische oppositie, maar ook de socialistische schepenen én burgemeester zich voorstander van de nieuwe benaming, maar bleef de liberale partij MR, die een meerderheid heeft binnen het bestuurscollege, zich verzetten. Intussen had Elsene wel het eerste standbeeld van een Congolese kunstenaar geïnstalleerd: het kunstwerk *Verderop achter de hoop* van Freddy Tsimba. Dat was echter een schaamlapje: het klaagt het geweld in Centraal-Afrika aan, maar is ingehuldigd door de Congolese presidentsvrouw Olive Lembe Kabila.

## TIJD VOOR EEN INHAALBEWEGING

België heeft dus een zeer eenzijdige kijk op het koloniale verleden. Zijn publieke ruimte wordt nog steeds bepaald door één dominant verhaal. Dat is blank en toont zich onverschillig voor alle wandaden van de koloniale overheerser. Verschillende elementen kunnen deze situatie verklaren.

Eerst en vooral is de postkoloniale migratie in België veel kleiner en veel recenter dan in de meeste andere voormalige koloniale metropolen. Er waren maar 2.585 Congolezen geregistreerd in 1961, 17.451 in 1991 en 45.800 in 2008. België denkt dat het een Congolese wijk heeft met Matonge, maar in werkelijkheid runnen Kameroenezen en Senegalezen er de restaurants en Brazilianen de pinksterkerk. Door het geringe aantal Congolezen en de uiteenlopende ervaringen van andere nationaliteiten slaagt de Afrikaanse diaspora in België er niet in om een plaats in te nemen in de postkoloniale herinnering. Dat is een belangrijk verschil met de buurlanden, waar postkoloniale migranten veel talrijker zijn en vaak de luidste en meest kritische stem hebben in het postkoloniale debat.

Bovendien wordt de postkoloniale strijd in België gevoerd met symbolen die gevoelig liggen. Het protest richt zich vaak op Leopold II, maar omdat de stichter van de Congo Vrijstaat ook koning van België was, vrezen velen dat de Belgische monarchie in haar geheel zal wankelen als hij van zijn voetstuk gehaald wordt. Critici dragen vooral Lumumba hoog in het vaandel, maar hij is een beladen figuur, onder meer omdat Belgen – inclusief koning Boudewijn – genoemd worden in verband met zijn dood. België maakt ook geen gebruik van alternatieve iconen, zoals de religieuze leider Simon Kimbangu, of de eerste Congolees met een hoger onderwijsdiploma Paul Panda Farnana.

Nog een andere verklaring is dat België de voorbije jaren een van zijn zwaarste identiteitscrisisen ooit doormaakte. De opeenvolgende overwinningen van de Vlaams-nationalistische N-VA in de verkiezingen van 2009, 2010, 2012 en 2014 deden het land op zijn grondvesten daveren. Kritiek op het Belgische koloniale verleden kon al snel kritiek op België *tout court* lijken en werd daarom stilgezwegen. Dat was zeker het geval in het meer belgicistische Franstalige landsgedeelte, maar het gebeurde ook in Vlaanderen. Linkse opinievormers, die traditioneel kritischer staan tegenover het koloniale verleden, vermeden het debat om de rechtse Vlaams-nationalisten geen wind in de zeilen te blazen. De N-VA van haar kant sloeg geen politieke munt uit Congo omdat zij zelf kwetsbaar is in andere debatten over het verleden, op de eerste plaats de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Maar misschien is er een kentering aan de gang. Migranten als Dyab Abou Jahjah of Adil El Arbi krijgen steeds meer forum. Ook postkoloniale migranten beginnen hun mening te uiten. Ronny Mosuse was in zijn documentaire over de reis naar de familie

van zijn Congolese vader opvallend streng over het koloniale België (*Koppen*, 28 oktober 2015) en klaagde in een opiniestuk in *De Standaard* (26 januari 2016) het gebrek aan kennis aan over het Belgische koloniale verleden. Hij richtte zich op schoolboeken, maar de publieke ruimte is een even belangrijk element. Misschien is het tijd om die aan te passen aan de hedendaagse context. We kunnen enkele nieuwe beelden oprichten of straten hernoemen. Of we kunnen koloniale monumenten in een museum of een beeldenpark samenbrengen. Dat gebeurt ook elders, onder meer in Moskou, New Delhi en Kinshasa, en daar winnen zij zelfs aan kracht als getuige van een voorbij verleden. Alleen op die manier zullen we pas echt afstand kunnen nemen van enkele van de zwartste bladzijden in onze geschiedenis.

Dit artikel is een eerste aanzet van een meer uitgebreide academische studie, die ik in 2016 hoop te publiceren en die alle referenties bevat. Drie andere studies zijn vermeldenswaard. In *Gecontesteerd koloniaal erfgoed* (masterthesis Universiteit Gent, 2011) gaat Davy Verbeke in op de bekendste standbeelden en debatten; Lucas Catherine, *Wandelen naar Kongo. Langs koloniaal erfgoed in Brussel en België* (Berchem, 2006) is uitgebreider maar ouder; Matthew G. Stanard, *Selling the Congo. A History of European Pro-Empire Propaganda and the Making of Belgian Imperialism* (Lincoln NE, 2012) is een historische studie over onder meer koloniale monumenten in België.

---

#### Noot

- 1 Pas begin 2016 kreeg het boek, dat intussen de 2015 *top five history books* van *Wall Street Journal* had gehaald, opnieuw even aandacht, ditmaal in *Knack* (6 januari). Het weekblad wou de 55ste verjaardag van de moord op Lumumba op 17 januari in de kijker zetten. Tevergeefs: de media besteedden vooral aandacht aan de teruggevonden tand van de eerste Congolese premier.